

текстове. Например проповедта за молбата на слънцето, звездите, морето и земята бог да им позволи да накажат хората заради техните лоши дела. Тази проповед е на последните три листа, писани от друга ръка. Общ е и друг текст, писан на лист 1 от твърде неопитна ръка, започващ с думите: „О гури дете син баща. . .“ и пр. Означението на страниците на листовите 1—226 е предадено с печатни цифри, каквато практика е имало в Църковния музей, но не и в Народната библиотека.

Всичко това ми дава основание да изкажа мисълта, че в случая *съвсем* не става дума за два различни ръкописа (часослови) на Софроний Врачански, а дума е *за един и същ* ръкопис, попаднал в различно време в двете гореспоменати учреждения — първо в библиотеката на Светия синод, а после в Народната библиотека. Спространов отбелязва, че книгата е намерена във Варна, а Б. Цонев пояснява, че ръкописът бил подарен от Т. Бардаров от Плевен. Как и защо е станало това прехвърляне на книгата, не е ясно.

Познатите днес ръкописи на Софроний Врачански — над 25 вече — подкрепят думите на Г. С. Раковски, изказани в негово писмо от 1853 г. до А. П. Гранитски — че Софрониеви ръкописи се съхранявали „даже и до днес в Котел у негови сродници“.*

КЪМ БИОГРАФИЯТА НА ТОДОР ПЕЕВ

ПАВЕЛ СТЕФАНОВ

Засиленият интерес през последните десетина години към живота и творчеството на известния наш революционер, общественик, педагог, публицист и драматург Тодор Пеев (1842—1904) се дължи главно на усилията на проф. Дочо Леков. Той участва в сесия за неговото дело,¹ заедно с Иван Сестримски състави и редактира произведенията на Пеев,² обнародва ценни статии и отделна биография.³ На тази тема са опитвали перото си и други автори,⁴ но тя далеч не може да се смята за изчерпана.

Нови данни за ранния период от живота на Тодор Пеев се намират в екземпляр от знаменитата Острожка библия (1581), съхраняван във фондовете на Етрополския музей. През миналия век книгата е била собственост на местната църква „Св. Георги“, откъдето преминала във взаимоучителното училище, а по-късно — в музея. Този екземпляр се отбелязва от историка на славянското книгопечатане Петър Атанасов, който не публикува многобройните и твърде интересни приписки по нейните полета.⁵ Някои от тях споменават младия граматик Тодор Пеев, а други са оставени от неговата ръка. Ще ги цитираме в хронологически ред:

1. „Знани бисте, читатели, кога седехъ азъ Христо Ивановъ Дидовъ въ Етрополе оучителъ. . .“ След като се оплаква от високите цени, Кримската война, обирите, холерата, Дидов продължава: „И тъй, имаше при мене добри ученици, прилежателни на уроците си, които бе-

* А. Т. Илиев. Едно писмо от Раковски до А. П. Гранитски. . . Периодическо списание, LXIII, 1902, с. 272—273; Г. Димов. Архив на Г. С. Раковски. Т. I. С., 1952, с. 42.

¹ Сборник Тодор Пеев, ред. Д. Леков. Етрополе, 1972.

² Т. Пеев. Съчинения. Съст. и ред. Д. Леков и Ив. Сестримски. Предг. Д. Леков. С., 1976.

³ Д. Леков: 1. Забравен възрожденски книжовник. — Литературна мисъл, 1970, кн. 1, с. 101—115; 2. Тодор Пеев. Страници от живота и съдбата на един възрожденец. С., 1978; 3. Тодор Пеев Стоянов. — В: Речник на българската литература. Т. 3. С., 1982, с. 39—40.

⁴ Г. Стоянов. Тодор Пеев — виден възрожденски учител и революционер. — Народна просвета, 1975, кн. 2, с. 103—111; П. Мирчев. Етрополецът. С., 1977; Е. Павлова-Харбова. Тодор Стоянов Пеев. — Библиотекар, 1982, кн. 8, с. 33—36.

⁵ П. Атанасов. Книги Ивана Федорова в Болгарии. — В: Книга и графика. М., 1972, с. 109—110.

ха Теодоръ х. Пеювъ, Христо Ценовъ, Илия Ценовъ. . .“ Датата е „1855 маиа 21и“ (първа пагинация на книгата, л. 1986).

2. „Знайно буди, кога учихъ аз, Теодоръ Хаджиски, сене [тур. — година] 1856 во время султана царя.“ Тази казионна приписка не отбелязва името на султана, който е Абдул Меджид, управлявал от 1839 до 1861 г. (пак там, л. 2646).

3. „Ве[до]мо буди какво-то оучихъ азъ Тодоръ хаджи П[е]ювъ при оучителя Христа Йоанновича Дидо[въ], който беше весма искусенъ въ оучителството — [1]856 маи 3“ (пак там, л. 1486).⁶

4. „Трудно е да познай человекъ себе си, а лесно да осуди другите. Писахъ азъ Т. х. П.“ (пак там, л. 149а). Б. г.

5. „Помяни, Го[с]по[ди], моего оучителя, сиречь родителя, въ царствие си небесное, яко той мя есть развѣрзаль отъ оузи мрачния, сиречь простоти моея. Пис[ахъ] азъ Теодоръ х. Пеювъ 1858 мартъ 21-го“ (пак там, л. 235а).

В тази Острожка библия се открива и бележка за Стоян Пеев,⁷ по-голям брат на Тодор Пеев, който според запазените спомени се противопоставял на учението му: „Да се знае кога прегледавахме тая Би[б]лия сасъ хаджи Стояна хаджи Пеювича и Христо Стояновъ и Павелъ Ила[р]ионовъ на 1858 априлия 5“ (втора пагинация, л. 1366).

Досега не е обърнато внимание на ранните абонаменти на Тодор Пеев. Той се е записал на първо място сред своите съученици от Етрополе за книгата „Духовен зрак“, превод на Марин Калугеров (изд. II, Белград, 1856). Също от Етрополе заплатил за един брой от „Ковчег цветособрания“ — певчески сборник от Ангел Иванов (Цариград, 1857), а от Ловеч като ученик в Горнокрайското училище — за „Първа храна на здравия человечески ум“, превод на Иван Чичи (Цариград, 1858).

В Централния държавен исторически архив се пази писмо от видната наша възрожденка Йорданка Хаджикоцева Филаретова (1843—1915) до Христо Тодоров Стоянов (1845—1895) — руски възпитаник, дългогодишен учител, журналист, а след Освобождението — съдебен и административен служител. Писмото било съставено в София на 29 май 1869 г. и било изпратено в Пловдив, където Стоянов преподавал. Съдържанието му е следното:

„Г-не Христо,

Друго не намирам засега да Ви съобща, освен най-новото нещо, което за жалост се случва с съученикът Ви г-н Тодор х. Пеев. Като дойде валията на 21 того, след 2 дни го докараха наедно с 5 души граждани от по-първите и при всичката им невинност ги бедят, че са двигатели на народът в сего отношение. Истина е, че преди десетина дена всичкият народ в Кѣстендил беше ходил при тамошният каймакамин, за да го моли да извади владиката из митрополията, защото имали нужда от нея. Но в това приключение г-н Пеев заедно с речените 5 лица не само че не са имали участие, но и още са се мъчили да го поспрат, тъй шото насмалко е остало да пострадат некак си по-сериѣзничко от народният гнев. А тука се изпитуваха, без да ги остават да ся опра[в]даят и са мъчат да ги изкарат лоши хора. В това изпитуване особено земат участие нашият моавинин [тур. — заместник-управител] г-н Илия и кѣстендилският каймакамин, и жално нещо е, че не изпитуват работите по-надълбочко. След 2—3 дена ше ги карат за Рус-слад[ужк]. При друго надевам са, че щете предстоите, шо-то тези работи да са обнародват в некой вестник. Засега съвършувам набързо и до второ мога да Ви пиша повиче за тази работа, как ше стане, и други такива. [Подпис].“⁸

За това промеждие самият Пеев разказва в незавършените си спомени, съхранявани в Народната библиотека „Кирил и Методий“ и публикувани през 1976 г. Той бил назначен за учител в Кюстендил през 1867 г. с препоръка от Мидхат паша за срок от три години с годишна заплата в 100 турски лири. По негова инициатива било основано първото читалище в града „Искра“ и била осигурена финансовата му издръжка. Учителствуването на Пеев в Кюстендил съвпаднало

⁶ За учителя Христо Ив. Дидов вж. Г. С. Т. И в а н о в. Етрополската книжовно-просветна школа и учебното дело в Етрополе в историята на българското образование (XVI—XIX в.). Дис., С., 1975.

⁷ Т. Пеев. Пос. съч., с. 29.

⁸ ЦДИА, ф. 111, оп. 1, а. е. 77, л. 4—5.

с епилога на антифанариотската борба. Гръцкият владика от български произход Игнатий отказвал да напусне митрополитската сграда и епархията или да се присъедини към родната църква. Сред членовете на Кюстендилската община назряло решение за саморазправа с упорития „грък“. Тодор Пеев се опитал неуспешно да ги разубеди, понеже бил много по-добре осведомен за близкия благоприятен край на църковния въпрос. На 12 май 1869 г., понеделник, двехилядна разлрена тълпа нападнала дома на Игнатий и кюстендилският каймакамин бил принуден да изпрати Пеев за посредник и умиротворител. Народът бил разгонен от заптиетата, а Тодор Пеев за негова голяма изненада бил арестуван и отведен в София на 23 май, обвинен в подклаждане на народния бунт. Вестниците „Македония“, бр. 28 от 7 юни, и „Право“, бр. 17 от 21 юни с. г., съобщили, че арестът бил извършен по донос на Игнатий.

Писмото на Йорданка Филаретова, минало през иглените уши на османската цензура, красноречиво свидетелствува за методите и целите на ориенталското правосъдие. То допълва с някои подробности спомените на Пеев. Мемоарите изобщо не споменават датата на инцидента и факта, че шестимата обвиняеми били придружени от кюстендилския каймакамин. Пеев и неговите другари не били изпратени по етапен ред в Русчук (Русе), както предполага Филаретова по слухове, а били оправдани от софийския паша Есад. Те се завърнали триумфално в Кюстендил на 29 май, когато били пуснати и писмото до Христо Стоянов. За да заглади неприятното впечатление от това събитие в Кюстендил, няколко месеца по-късно османската власт озвучила училищните изпити, проведени от Тодор Пеев, с военната музика на отседналото в града кавалерийско поделение.

Най-слабо засвидетелствуваният период от живота на Пеев е времето след Освобождението, когато той, огорчен и разочарован от котерийните борби, често напускал фокуса на общественото внимание. Например почти нищо не се знае за неговата дейност между края на 1882 г., когато е бил уволнен и пенсиониран от Министерството на вътрешните работи, и август 1884 г., когато е бил избран за редовен член на Историко-филологическия клон на Българското книжовно дружество (сега БАН).⁹ Няколко документа от архивата на Българската екзархия доказват, че през 1883 г. Тодор Пеев е бил търсен от Екзарх Йосиф (1840—1915) за деловодител на училищното попечителство при Екзархията в Цариград. Пеев отказал да приеме този пост. От София предложили на екзарха други кандидати, но той не ги одобрил. Съдържанието на първия документ е следното:

„№ 806, 21 н/врий [ноември 1883 г.]

До Българското княжеско агентство в Пера.

Изпратете, молим, тези две телеграми шифровани, едната до министъра на изповеданията, а втората до Н. Спространова:

1. „Молим благововете да съобщите г-ну Т. Пееву, че го назначавам за деловодител при попечителството с годишна плата 7 000 фр[анка] и чакам отговор за съгласието му.“

2. Спространову: „Днес телеграфирахме министру изповедания да събщи Пееву, че го назначавам за деловодител.“

[Подпис] Йосиф.¹⁰

Вторият документ е бил съставен след 18 дни:

„№ 850, 8 д/врий [декември 1883 г.]

До Преславския/ митрополит г-на Симеона в София.¹¹

Приключаваме Ви тука едно писмо до княжеското Министерство на изповеданията, от съдържанието на което ще видите, че молим Министерството да се погрижи да убеди г-на Пеева да приеме длъжността деловодител, за което помолихме и Вас с днешната си телеграма. В случай, че предметният въпрос не се свърши до получението на настоящето ни, то ще Ви помолим да наистое пред надлежното Министерство, за да се свърши по-скоро съгласно с отнoшението ни, както Ви казахме и в поменатата ни телеграма. [. . .] не можи да следва учил[ищното] дело. Това дело е огромно и то поглъща всичкото време на Екзарх[ийския] протосин-

⁹ Д. Л е к о в. Тодор Пеев. . . , с. 146.

¹⁰ ЦИАИ, ф. 1, оп. 1, а.с. 13, л. 472.

¹¹ Симеон (1840—1937), митрополит Варненски и Преславски. Между 1883 и 1885 г. — екзархийски делегат в Княжество България.

гел — нещо, което не може освен вредно да се отразява на църков[ните] дела на Екзархсийския] протосингел.

(Подпис) Екзарх Йосиф.¹²

Телеграмата повтаря същата молба:

„№ 851, 8й декемвр[ий].

Телеграмма за София митрополиту Симеону.

Нужда необходима от способен деловодител. Ако Пеев не приема, поставете се да ни препоръчите друг час по-скоро, инак ще пострада делото. Методий не може да го следва.

(Подпис) Йосиф.¹³

Ново настояване по този въпрос се съдържа в телеграма № 870 от 21 декември 1883 г.¹⁴ То се допълва от писмо до митрополит Симеон № 874 от същата дата, в което се казва между другото:

„... Днес Ви телеграфирахме, че нито Панов, нито Шишков може да се приеме за тази длъжност. За нея се изисква човек способен, достоен и опитен, защото воденето на учебно то дело е работа важна и трудна. А ние мислим, че г. г. Панов и Шишков не могат да вършат тази работа. Ние мислим, че г-н Пеев щеше да изпълнява тази длъжност много добре, но тъй като той се отказва да приеме, тогава трябва да ни се препоръча някой човек, който, ако не е компрометиран пред правителството, ще го приемем. За такива, които би[ха] могли да изпълняват тази длъжност, ние искаме да ни се препоръчат хора като г-н Ковачев, Ст. Сарафов, бившият министър на просвещението и сега началник на статистическото бюро, или като Хранов, който се намира на длъжност в обществените сгради...“¹⁵

Може би ключът към разгадаване отказа на Тодор Пеев се крие в думите „компрометиран пред правителството“ (т. е. Високата порта в Цариград). Като бивш революционер и съратник на Ботев той не е пожелал да блюдолизнич пред султанските чиновници дори и в името на патриотичните цели, които си поставяла тогава Екзархията.

НЕПУБЛИКУВАНА ПРЕПИСКА НА АНДРЕ МАЛРО С АЛФРЕД КУРЕЛА (1934—1935)

ВИОЛЕТА КУНЕВА

Преписката на Андре Малро¹ с Алфред Курела обхваща периода от месец април 1934 г. до декември 1935 г.

¹² ЦИАИ, пак там, л. 493—494.

¹³ Пак там, л. 494.

¹⁴ Пак там, л. 503.

¹⁵ Пак там, л. 505.

¹ Андре Малро — известен френски писател. Роден през 1901 г. в Париж. Получава своето образование в хуманитарен лицей. Пътешествия до Камбоджа — 1923 г. и Китай — 1925 — 1927 г.; участие в I конгрес на СССР (1934, Москва) и в Гражданската война в Испания — 1936 г.; мобилизация по време на Втората световна война — 1939—1940 г. След Освобождението Андре Малро е министър на информацията, чийто заместник-председател е генералният секретар на Френската компартия Морис Торез; министър, делегиран в Президентския съвет (кабинета на Шарл де Гол през 1958—1959 г.); министър в кабинета на Мишел Дебре от 1959 г. и министър на културата от 1962 до 1967 г. в кабинета на Жорж Помпиду. В политиката на Андре Малро доминират идейно-естетическите му стремежи, насочени към укрепване на международния престиж на Франция и свързани с идеята за френска и западноевропейска независимост чрез противопоставяне на американската хегемония, за сближаване и сътрудничество със СССР и другите социалистически страни. През